

Université en ligne du judaïsme 2019-2020

"Introduction à l'étude de Kohelet, l'Ecclesiaste"

par Eric Smilevitch

Sources du cours 3

Source 1

Kohélet 2:13-26

ב' יג וְרָאִיתִי אֲנִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן-הַסִּכְלוֹת כִּי־יִתְרוֹן הָאֹר מִן-הַחֹשֶׁךְ **ייד** הַחֲכָם עֵינָיו בְּרָאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וַיִּדְעֵתִי גַם-אֲנִי שִׁמְקָרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת-כָּלָם **טו** וְאִמְרָתִי אֲנִי בְּלִבִּי כִּמְקָרָה הַכְּסִיל גַם-אֲנִי יִקְרָנִי וְלָמָּה חֲכָמָתִי אֲנִי אֲזִי יִתֵּר וְדִבְרָתִי בְּלִבִּי שֶׁגַם-זֶה הֶבֶל **טז** כִּי- אֵין זִכְרוֹן לַחֲכָם עִם-הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשִׁכְבָּר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכַּח וְאִיךָ יָמוּת הַחֲכָם עִם-הַכְּסִיל **יז** וְשִׁנְאַתִּי אֶת-הַחַיִּים כִּי רַע עָלִי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי-הַכֹּל הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ **יח** וְשִׁנְאַתִּי אֲנִי אֶת-כָּל-עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עֹמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאֲנִיחֶנּוּ לָאָדָם שִׁיְהִיָּה אַחֲרָי **יט** וְיָדַע הַחֲכָם יְהִיָּה אוֹ סָכָל וַיִּשְׁלַט בְּכָל-עֲמָלִי שֶׁעֲמַלְתִּי וְשִׁחַכְמָתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַם-זֶה הֶבֶל **כ** כּוֹסֶבוֹתִי אֲנִי לִיָּאֵשׁ אֶת-לִבִּי עַל כָּל-הָעֲמָל שֶׁעֲמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ **כא** כִּי-יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בַּחֲכָמָה וּבִדְעוּת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עֲמָל-בּוֹ יִתְגַּבּוּ חִלְקוֹ גַם-זֶה הֶבֶל וְרַעַה רַבָּה **כב** כִּי מָה-הֵנָּה לְאָדָם בְּכָל-עֲמָלוֹ וּבִרְעִיוֹן לְבּוֹ שֶׁהוּא עֹמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ **כג** כִּי כָל-יָמָיו מִכְּאָבִים וְכַעַס עֹנִינּוֹ גַם-בְּלִילָה לֹא-יִשְׁכַּב לְבּוֹ גַם-זֶה הֶבֶל הוּא **כד** אֵין-טוֹב בָּאָדָם שִׁיֵּאכַל וְשִׁתֵּה וְהִרְאָה אֶת-נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ

גם-זה ראייתי אני כי מיד האלהים היא :כה כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני :כו כי לאדם שטוב לפניו
נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא- נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם-זה הקל ורעות
רוח :

[2:13] J'ai observé que la lucidité est plus avantageuse que la sottise, autant que la lumière par rapport à l'obscurité. [14] Car les yeux du sage sont dans sa tête, alors que le sot erre dans l'obscurité ; mais j'ai compris cependant que le même événement leur arrivera tous. [15] Je me dis, moi, en mon cœur, que l'événement qui guette le sot m'arrivera à moi-aussi, pourquoi dès lors m'être astreint à davantage d'intelligence ? Je méditais en mon cœur que cela aussi est vain. [16] Car il n'est nul souvenir du sage ni du sot, [ils sont effacés] à jamais ; à peine quelque temps a passé déjà tout est oublié, mais comment le sage périrait-il avec le sot ? [17] J'ai alors haï la vie, car l'œuvre accomplie sous le Soleil me faisait mal, tout y est vain et désespérant. [18] Et j'ai haï tout mon labeur dont je peine sous le Soleil, et que je laisserai à l'homme qui me succèdera. [19] Et dont nul ne sait s'il sera sage ou sot, et qui s'emparera [du fruit] de tout mon labeur pour lequel j'ai peiné et cultivé ma sagesse sous le Soleil, cela aussi est vain. [20] Alors moi, j'ai obligé mon cœur à renoncer à tout le labeur dont j'ai peiné sous le Soleil. [21] Car il est un homme dont le labeur est intelligent, réfléchi et habile ; mais sa part reviendra à un autre qui n'y a point travaillé, cela aussi est vanité futile et un malheur notoire. [22] Car que subsiste-t-il pour l'homme de tout son labeur et de tout le désespoir de son cœur, dont il a souffert sous le Soleil ? [23] Il mène une vie de souffrance et d'irritation, même la nuit son cœur ne connaît pas le repos ; cela aussi est vain. [24] Il n'y a d'autre bien pour l'homme que manger, boire et être heureux de son labeur ; cela aussi je l'ai compris, ne peut-être qu'un don du Dieu. [25] Car qui mangerait et qui ressentirait hormis moi ? [26] À l'homme qu'Il trouve bon Il octroie l'intelligence, la réflexion et la joie ; tandis qu'au fauteur Il confie l'affairement d'amasser et d'entasser, afin de donner à celui que le Dieu trouve bon, cela aussi est vain et désespérant.

Source 2

Ralbag, verset 25

כה ומי יחוש רוצה לומר ומי ירגיש.

ומי יחוש : Il veut dire, « qui ressentirait » [et non, « qui se précipiterait »].

Source 3

Ibn Ezra, versets 13-16

יג' וראיתי - כמו שהאור יבדיל הצורות ויראה הקרובים והרחוקים , ויעמיד כל דבר על מתכונתו , כן דרך החכמה.

13. J'ai observé : tout comme la lumière permet de différencier les formes et de voir les choses proches et lointaines, et montre chaque chose dans son état, telle est la voie de la sagesse.

יד' החכם - דימה החכם לפיקח שיש לו עינים בראשו , שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות. והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל.

14. [Les yeux du] sage : il compare le sage à l'intelligent dont les yeux sont dans sa tête, qui peut se rendre à tout endroit qu'il veut et sait discerner la voie droite et celle qui est sinieuse. **Alors que le sot erre dans l'obscurité** sans connaître l'obstacle qui le fera tomber.

טו ואמרת יזה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מ טוב ומרע. ועניין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסק בדברי העולם. ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל.

טזכי בעבור שהכל יסור גם ישכח והוא שאמר "שגם זה הבל" (לעיל, טו), בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל. ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח, והרעה הקשה – שימות החכם עם הכסיל.

15. **Je me dis** que cet événement arrivera à tout le monde, qu'il soit bon ou mauvais. Et pourquoi ai-je déployé davantage d'intelligence (sagesse) dans l'affairement aux choses du monde? **Je méditais en mon cœur** que cette intelligence (sagesse) aussi est vaine.

16. **Car** tout s'écarte et s'oublie, et c'est pourquoi il a jugé que « cela aussi est vain » (V. 15), puisqu'il **n'est nul souvenir du sage ni du sot**. Et même s'il en restait un souvenir pendant quelques jours, les jours suivants **déjà tout est oublié**, et le pire du mal est que **le sage périclisse avec le sot**.

Source 4

Rachi, versets 13-17

יגמן הסכלות - הוא הרשע.

13. **Que la sottise** : c'est la méchanceté.

ידעיניו בראשו - בתחילת הדבר - מסתכל מה יהא בסופו.

14. **Les yeux du sage sont dans sa tête** : au commencement de la chose, il considère ce qui se produira à la fin.

טו ואמרתי אני בלבי וגו' - כלומר: לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה. **כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר? ודברתי בלבי -** שאם אהרהר כן הבל הוא .

טזכי אין זכרון החכם והכסילשיון אחר מותם - לא יזכרו שניהם יחד. שזה זכרונו לברכה וזה זכרונו לקללה. **בשכבר הימים הבאים הכל נשכח -** בשביל שאני רואה את הרשעים שהיו כבר והצליחו מאד, ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם. **ואיך ימות החכם עם הכסיל -** אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון: "וזכרתי את בריתי יעקב" (וי' כו , מב); "זכרתי לך חסד נעורייך" (יר' ב , ב).

15. Je me dis, moi, en mon cœur : c'est-à-dire, puisque tous deux meurent, peut-être vais-je ressasser dans mon cœur que **l'événement qui guette le sot m'arrivera à moi-aussi**, pourquoi dès lors chercherais-je à devenir plus juste ? **Je méditais en mon cœur** que ce genre de rumination est vain.

16. Car le souvenir du sage et du sot ne sont pas égaux après leur mort, ils ne sont pas remémorés ensemble, car on se souvient de l'un pour bénir tandis que l'on se souvient de l'autre pour maudire. **A peine quelque temps a passé déjà tout est oublié**, car je constate que les méchants qui existèrent et qui prospérèrent énormément, à peine quelque temps a passé après eux, toute leur puissance et leur réussite sont déjà oubliées. **Et comment le sage périrait-il avec le sot ?** Je constate que les justes prospèrent dans leur mort et sont bénéfiques à leurs enfants, comme « Je me souviendrai de mon alliance avec Jacob » (Lev. 26, 2), « Je me rappellerai en ta faveur la générosité de ta jeunesse » (Jer. 2, 2).

יז ושנאתי את החיים - שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שיהו רשעים.

17. J'ai alors haï la vie : car il prophétisait que la génération de son fils Roboam serait des méchants.

Source 5

Ibn Ezra, versets 24-26

כד אין - לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מהמאכל והמשתה. ויחסר מקום 'רק' או הדומה לו, וכן הוא: אין טוב באדם רק שיאכל ושתה... ועניין **כי מיד האלהים הוא** - שהמקבץ ממון הוא כמו שומר ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות.

24. Il n'y a d'autre bien : Cet homme qui peine n'a rien trouvé dans tout son labeur sinon le manger et le boire ; et il manque le mot « seulement » ou un terme semblable, ce qui donne : Il n'y a de bien pour l'homme que de manger et de boire, etc... Et par les mots cela **ne peut-être qu'un don du Dieu** il veut dire que celui qui entasse des richesses ressemble à un gardien, il n'a pas le droit d'y toucher tant que le Dieu ne lui en a pas donné la permission.

Cf. Paul Valéry : « L'imbécile est celui qui ne sait se servir, qui n'a pas l'idée de se servir, de ce qu'il possède. Tout le monde en est là. » (*Tel Quel*, 1941)

כה כי. זה תמה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאווה ? כי מי יאכל ממוני לבד ממני ? והעניין : היש מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני ? וידוע כי האומר לבד מזה עניינו הבל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל.

25. Car : voilà un objet d'étonnement, pourquoi l'homme qui peine à entasser des richesses ne réfléchit-il pas et ne mange pas tout ce qu'il désire ? Car qui mangerait mon bien hormis moi ? Il veut dire : existe-t-il quelqu'un qui serait légitime de le manger autant que moi ? Et l'on comprend de soi-même que celui qui dirait autre chose ne profère que du vent, et cette conclusion seule se dégage de cet ensemble.

כו כי לאדם - יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שיגיע בו, כעניין "יכין וצדיק ילבש" (איוב כז, יז). או יהיה פירוש **ושמחה** - שמחתו בחלקו אם רב אם מעט. **ולחוטא נתן** עסק להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים לתת לו. והנה נמצא המתעסק בקיבוץ הממון התעסק בהבל ורעות רוח.

26. À l'homme : Il y a des hommes bons devant le Dieu, auxquels Il n'a pas donné le travail mais uniquement **l'intelligence, la réflexion et la joie** de bénéficier du labeur pour lequel d'autres ont travaillé, comme le sujet évoqué par les mots « Il prépare mais le juste s'en vêtira » (Job 27, 17). Ou bien il faut interpréter le mot **joie** au sens où il se réjouit de son sort, qu'il ait beaucoup ou peu. **Tandis qu'au fauteur Il confie** l'affairement d'amasser des richesses, qu'Il confiera finalement à l'homme auquel le Dieu trouve bon de donner. Il en résulte que celui qui s'affaire à entasser des richesses, s'affaire en réalité à une illusion vaine.

Source 6

Rachi, versets 21-26

כא כי יש אדם - כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא (ראה תנ"כ בראשית לד) מכנהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם" (יח' א, כו). **שעמלו בחכמה** - "בחכמה יסד ארץ", "בדעתו תהומות נבקעו" (מש' ג, יט - כ). ולבריות שלא עמלו בו נתן בו חלק. **וגם זה הבל ורעה רבה** - והם נעשו דור של הבל ו"רבה רעת האדם בארץ" (בר' ו, ה) - בדור המבול.

21. Car il est un homme : tel que cela s'entend au sens premier. Mais un Midrach Aggada dans le Tanh'ouma applique cette dénomination à Dieu, parce qu'il est dit : « Sur l'apparence du trône [siégeait] une apparence ressemblant à l'homme » (Ez. 1, 26). **Dont le labeur est intelligent** : « par l'intelligence Il a fondé la terre », « par sa connaissance les abîmes furent percés » (Prov. 3, 19-20). Et il en a offert une part aux créatures qui n'avaient pas peiné. **Cela aussi est vanité futile et un**

malheur notoire : et elles [les créatures] sont devenues une génération futile « et le mal de l'homme grandissait sur terre » (Gen. 6, 5), lors de la génération du déluge.

כד אין טוב באדם - בתמיה. שיאכל ושתה והראה [את] נפשו טוב - כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה. וכן נאמר ליהויקים: "אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו" (יר' כב, טו).

24. N'y aurait-il d'autre bien pour l'homme : sur le mode d'une question. **Que manger, boire et être heureux de son labeur ?** C'est-à-dire, qu'il se voue à réaliser le droit et la justice-charité, accompagné du manger et du boire. Et il est dit ainsi de Joiaqim : « Ton père n'a-t-il pas mangé et bu, et réalisé le droit et la justice-charité, alors il en fut heureux » (Jer. 22, 15).

כה כי מי יאכל וגו' - למה לא אשמח בחלקי במאכל ובמשתה ? מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי ? ... זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך אחרים .

25. Car qui mangerait etc. : Pourquoi ne me réjouirais-je pas de mon sort par le manger et le boire ? Qui a le droit de manger le fruit de mon labeur et qui se presserait à l'avaler hormis moi ? Telle est la mesure des méchants qui amasse pour le profit des autres.

כו כי לאדם שטוב - לפני האלהים הנזכר למעלה "כי מיד האלהים הוא" (פס' כד). נתן חכמה ודעת ושמחה - לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ומשתה וכסות נקייה. ולחוטא נתן עניין - מנהג ודאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים - כעיניין שנאמר "ותשם אסתר את מרדכי על בית המן" (אס' ח, ב). גם זה אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל.

26. À l'homme qu'Il trouve bon : devant le Dieu mentionné plus haut ... **Il octroie l'intelligence, la réflexion et la joie** : Il donne le désir (cœur) de s'affairer à la Torah et aux *mitsvot*, de se réjouir de son sort dans le manger, le boire et un habit décent. **Tandis qu'au fauteur Il donne** עניין, un comportement et un souci, **d'amasser et d'entasser, afin de donner à celui que le Dieu trouve bon**, comme il est dit : « Esther plaça Mardochee à la tête de la maison d'Aman » (Est. 8, 2).

Cela aussi est l'une de ces futilités données aux créatures, car elles se fatiguent et un autre s'en empare.

Source 7

Rambam, Hilkhhot Chevitat Yom Tov, 6:17-18

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים... וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים עליו שנאמר "ושמחת בחגך" (דברים טז, יד)... אין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין. וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמיללים. אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כרסו... ושמחה כזו קלון היא להם...

Pendant les sept jours de Pâques, les huit jours de la fête (*Soukot*) et les autres jours fastes ... chaque homme a l'obligation d'être joyeux et d'avoir le cœur content, à la fois lui-même, ses enfants, son épouse, ses gens, et tous ceux qui l'accompagnent, comme il est dit « Tu te réjouiras pendant ta fête » (Deut. 16, 14)... il n'y a de joie que dans la viande et il n'y a de joie que dans le vin. Et lorsqu'il mange et boit, il doit aussi nourrir l'étranger, l'orphelin, la veuve, ainsi que les autres pauvres malheureux. Mais celui qui ferme les portes de sa résidence, et mange et boit en famille, sans donner à manger ni à boire aux pauvres et aux âmes tristes, il ne connaît pas la joie de la *mitsva* mais uniquement celle de son ventre... et cette forme de joie n'est qu'une infamie pour eux...